

Fair value accounting en toepassing van de fair value-hiërarchie door een populatie van Europese banken

Bert-Jan Bout en Ralph ter Hoeven

SAMENVATTING In deze bijdrage wordt onderzocht in hoeverre de populatie banken binnen de 'FTSE Eurofirst 300'-index voldoet aan de voorschriften van het in maart 2009 gepubliceerde IFRS 7-amendement 'Improving disclosures about financial instruments'. Dit amendement bepaalt met name dat tegen *fair value* gewaardeerde financiële instrumenten op grond van een fair value-hiërarchie (level 1, 2, 3) moeten worden geclassificeerd. Tevens dienen specifieke toelichtingen met betrekking tot deze hiërarchie gegeven te worden. De hiërarchie die in het licht van de kredietcrisis versneld in IFRS 7 is opgenomen, dient de gebruiker van de jaarrekening beter inzicht te geven in de waarderingsmethodiek en inherente onzekerheid van respectievelijk op fair value gewaardeerde financiële activa en financiële verplichtingen. Naast het empirisch jaarrekeningonderzoek met betrekking tot de kwaliteit van naleving van de voorschriften, worden vermeldenswaardige toelichtingen en *best practices* gepresenteerd en van commentaar voorzien. Voorafgaand aan het empirisch onderzoek wordt de inhoud van het amendement besproken. Deze bijdrage wordt afgesloten met een nabeschuiving inclusief aanbevelingen.

RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK Dit artikel geeft de lezer inzicht in de wijze waarop de door Europese banken aangehouden financiële instrumenten worden geclassificeerd op grond van de door de International Accounting Standards Board (IASB) voorgeschreven hiërarchie. Hierdoor kan de lezer zich een oordeel vormen over de mate waarin fair values zijn bepaald door middel van meer subjectieve waarderingsmethoden. Tevens wordt inzicht verkregen in de mate waarin de toelichtingsvoorschriften worden nageleefd en illustreren *best practices* hoe het amendement kan leiden tot nuttige informatie voor de gebruikers van de jaarrekening.

1 Inleiding

In de vorige editie van *Het Jaar Verslagen* is aandacht besteed aan de gevolgen van inactiviteit van de markten op de fair value-waardering van financiële instrumenten (Bout et al.,

2010). Onder meer is onderzocht, aan de hand van de fair value-hiërarchie, in hoeverre marktactiviteit invloed heeft gehad op de wijze waarop de financiële instrumenten werden gewaardeerd. In dit artikel willen we voortbouwen op dit onderzoek. De fair value-hiërarchie zoals verplicht gesteld door het in maart 2009 gepubliceerde amendement (IASB, 2009a)¹ was nog geen verplichte toelichtingsvereiste voor de jaarrekening over het boekjaar 2008, waardoor Bout et al. (2010) zich moesten beperken tot de tien banken die binnen de onderzoekspopulatie vrijwillig en vervroegd de fair value-hiërarchie toepasten. Het amendement is van toepassing voor boekjaren beginnend op of na 1 januari 2009, zodat in deze editie van *Het Jaar Verslagen* de gehele populatie kan worden onderzocht op de kwaliteit van de aan de fair value-hiërarchie gerelateerde toelichtingen.

Het gebeurt niet vaak dat de toepassingsdatum van nieuwe IFRS-bepalingen vóór de publicatiedatum valt, zoals dat voor dit amendement geldt. De IASB rechtvaardigt in dit geval een vroege toepassingsdatum door de urgente behoefte aan betere toelichtingen over financiële instrumenten (IFRS 7, BC5A). Deze behoefte moet uiteraard in het licht worden gezien van de kredietcrisis en in het bijzonder de onzekerheid die de waardering tegen reële waarde met zich brengt bij het illiquide worden van markten, zoals dat in extreme mate is opgetreden na de val van Lehman Brothers in september 2008.

Het amendement is doorgevoerd binnen IFRS 7 en is derhalve van toepassing op financiële instrumenten, waaronder derivaten (andere soorten activa en verplichtingen vallen niet in het toepassingsgebied van het amendement). Het spreekt voor zich dat het amendement de grootste invloed zal hebben op de verslaggeving van banken. Informatie over de aard van op fair value gewaardeerde beleggings- en handelsportefeuilles is van wezenlijk

belang om het risicoprofiel van de banken te beoordelen. Het lijkt geen twijfel dat de IASB het amendement versneld heeft laten ingaan om met name de kwaliteit van de verslaggeving van de banken te verbeteren en deze gelijk te schakelen met die van de banken die onder US GAAP rapporteren (zie ook de volgende paragraaf). Om deze reden hebben wij ons onderzoek beperkt tot de categorie banken en wel die welke zijn opgenomen in de FTSE Eurofirst-300-index. Bijlage 1 bevat een lijst van alle 35 in deze index opgenomen banken.

In deze bijdrage wordt allereerst ingegaan op de inhoud van het amendement. Vervolgens worden de resultaten van het jaarrekeningonderzoek onder de genoemde populatie gepresenteerd en voorzien van vermeldenswaardige en/of voorbeeldige jaarrekeninggedeeltes (best practices). Het artikel wordt afgesloten met een nabeschouwing inclusief enkele concluderende opmerkingen.

2 Theorie en regelgeving

In deze paragraaf komen theorie over fair value en de fair value-hiërarchie aan bod en besteden wij aandacht aan bestaande en voorgestelde regelgeving.

2.1 De fair value-hiërarchie

Alvorens in te gaan op de hiërarchie, wordt eerst de definitie van fair value volgens IFRS weergegeven (IAS 39.9): 'Fair value is the amount for which an asset could be exchanged, or a liability settled, between knowledgeable, willing parties in an arm's length transaction.'

In de in mei 2009 gepubliceerde *exposure draft* (ED) *Fair Value Measurement* (IASB, 2009b)² is het voorstel opgenomen om de definitie licht aan te passen en wel als volgt: 'Fair value is the price that would be received to sell an asset or paid to transfer a liability in an orderly [i.e. not forced] transaction between market participants at the measurement date.'

Zoals aangegeven in Bout et al. (2010) is in de nieuwe definitie meer benadrukt dat het moet gaan om een verkoop of een transfer van een financieel instrument op een bepaald moment. Tevens wordt in de definitie het element 'orderly' opgenomen, hetgeen benadrukt dat gedwongen markttransacties geen goede basis vormen voor fair value-waarderingen. Omdat in de definitie wordt verwezen naar een transactieprijs, wordt fair value ten onrechte door de Nederlandse wetgever vertaald als marktwaarde. Reële waarde is echter een ruimer begrip dan marktwaarde, omdat het eerstgenoemde begrip ook van toepassing is of kan zijn op situaties waarin geen sprake is van genoteerde marktprijzen of actieve markten. De 'fair value-hiërarchie' die sinds december 2003 is opgenomen in de zogenaamde

Application Guidance van IAS 39 (IAS 39, AG 69-81) en sinds 2005 eveneens in IAS 39.48A³, kent haar oorsprong in de verschillende wijzen waarop de fair value kan worden bepaald. De hiërarchie houdt in dat genoteerde prijzen in een actieve markt de beste aanwijzing vormen voor de reële waarde. Pas als markten niet (meer) actief zijn, dient een waarderingstechniek ter bepaling van fair value te worden gebruikt.

Voorgaande bepalingen gelden feitelijk als voorschriften ter bepaling van de waardering van fair value. Het IFRS 7-amendement richt zich louter op de toelichting en laat de bepaling van de waardering verder ongewijzigd (IFRS 7 BC 39E).

Het amendement behelst een uitbreiding en specificatie van de fair value-hiërarchie, die in de toelichting van op fair value gewaardeerde financiële instrumenten in acht moet worden genomen.⁴ De specificatie houdt in dat drie levels worden onderscheiden, afhankelijk van de objectiviteit van de inputfactoren die ter bepaling van de fair value zijn gebruikt. De drie levels worden als volgt omschreven (IFRS 7.27A):

- Level 1: inputfactoren bestaande uit beurskoersen (*quoted prices*) voor gelijke instrumenten (dus zonder modificaties zoals herverpakkingen) die in een actieve markt tot stand komen.
- Level 2: inputfactoren, niet zijnde in level 1 opgenomen beurskoersen, die zijn gebaseerd op direct of indirect observeerbare marktdata (zoals swapkoersen, valuta-koersen, rentetermijncurves); ook hier geldt dat de markten actief moeten zijn.
- Level 3: inputfactoren die niet gebaseerd zijn op observeerbare marktdata (*unobservable inputs*).

De hiërarchie houdt in dat respectievelijk een level 2- dan wel level 3-classificatie pas aan de orde is als aan respectievelijk de level 1- en level 2-voorwaarden niet kan worden voldaan. Daarbij geldt dat de laagste level-inputfactor die significant is voor de fair value-waardering bepalend is voor de classificatie. Met andere woorden: als voor de waardering van een instrument zowel gebruik moet worden gemaakt van een belangrijke level 2- als een level 3-inputfactor, dan dient het gehele instrument als level 3 te worden geclassificeerd. Het zal duidelijk zijn dat een 'lager level' betekent dat het management meer tot schattingen moet overgaan, wat gepaard gaat met meer subjectiviteit. Level 2 en 3 worden ook wel aangeduid met de term *mark to model* (model is ijkpunt) en level 1 met *mark to market* (beurskoers is ijkpunt). Het onderscheid tussen *mark to market* en *mark to model* is overigens gradueel, omdat sommige modelwaarderingen in de regel de marktprijs dicht benaderen. Dit geldt bijvoorbeeld voor zeer courante

valutatermijncontracten die op basis van genoteerde termijncursen binnen een kleine bandbreedte zijn te bepalen. Anderzijds zal een 'mark to market'-prijs een minder goede indicator zijn bij het inactiever worden van de markten.

Met het amendement wordt aangesloten op de Amerikaanse standaard SFAS 157 Fair Value Measurements (al gepubliceerd in september 2006⁵) waarin eveneens een dergelijke hiërarchie is opgenomen. De exposure draft Fair Value Measurement (IASB 2009b) is eveneens gebaseerd op SFAS 157. Deze ontwerpstandaard geeft algemene bepalingen over de wijze waarop de fair value van een actief of een verplichting moet worden bepaald en toegelicht, en gelden in principe voor alle activa en verplichtingen die tegen fair value worden gewaardeerd.⁶ Het IFRS 7-amendement richt zich, zoals aangegeven, specifiek op de toelichting op financiële instrumenten en is door de IASB versneld ingevoerd, zodat in ieder geval convergentie met US-GAAP op dit belangrijke gebied kon worden bewerkstelligd (IFRS 7 BC 39A).

Nadat de ED Fair Value Measurement is omgezet in een definitieve standaard, zal het IFRS 7-amendement (althans IFRS 7.27A/B) weer verwijderd worden. De toelichtingsvereisten met betrekking tot de op fair value gewaardeerde financiële instrumenten (en overige activa en verplichtingen) staan dan immers in deze komende IFRS-standaard en zijn overigens inhoudelijk (met betrekking tot de toelichting op de fair value-hiërarchie) aan elkaar gelijk.⁷

Het belangrijkste verschil is dat de toelichtingsvereisten niet alleen van toepassing zijn op de financiële instrumenten die op fair value zijn gewaardeerd, maar ook op de overige op fair value gebaseerde toelichtingen en de op kostprijs gewaardeerde financiële instrumenten. In de toelichting opgenomen fair value-informatie van op kostprijs gewaardeerde financiële instrumenten dienen volgens de ED Fair Value Measurement ook te worden ingedeeld in een van de drie levels. Dit betekent feitelijk dat in de toekomst alle in de balans opgenomen financiële instrumenten op basis van de drie levels moeten worden geclassificeerd, hetzij als gevolg van de toepassing van fair value als waarderingsgrondslag, hetzij als gevolg van IFRS 7.25, die verplicht dat de fair value van elk soort financieel instrument moet worden toegelicht.⁸

Tot slot is nog vermeldenswaardig dat de IASB in de Basis for Conclusions van het amendement nadrukkelijk betoogt dat het amendement geen verandering beoogt in de waarderingsbepalingen van IAS 39. Dit betekent dat voor de waardering tegen fair value de impliciet in IAS 39.48A en IAS 39 AG 69-81 opgenomen hiërarchie onverminderd van kracht blijft. Dit kan bijvoorbeeld betekenen dat in een

actieve markt verhandelde instrumenten (met geringe waarderingsbandbreedtes) toch als level 2 geclassificeerd moeten worden op basis van het IFRS 7-amendement. Het maakt ook duidelijk dat het IFRS 7-amendement in beginsel geen effect zou moeten hebben op de waardering van financiële instrumenten.

2.2 Inhoud amendement

De geamendeerde IFRS 7 bevat de volgende nieuwe toelichtingsvereisten in het kader van de fair value-hiërarchie (naast natuurlijk de verplichting tot het toelichten van een kwantitatieve fair value-hiërarchie zoals besproken in paragraaf 2.1), die hierna kort worden behandeld:

- Allereerst is het volgens IFRS 7.27B sub a verplicht om de verschillende levels duidelijk (kwantitatief) uit te splitsen naar aard en omvang en moet tevens van elke soort financieel instrument worden aangegeven in welk level deze is opgenomen.⁹
 - Daarnaast moeten belangrijke verplaatsingen (*significant transfers*) tussen de levels 1 en 2 met redenen omkleed (kwantitatief) worden toegelicht, waarbij geldt dat verplaatsingen van en naar de levels uitgesplitst moeten worden (IFRS 7.27B sub b).
 - Voor level 3 fair values gelden verder nog extra toelichtingsvereisten gezien de grotere mate van subjectiviteit die gepaard gaat met de waardering, zoals een verloopoverzicht (IFRS 7.27B sub c) waarin onder andere de winsten en verliezen op de level 3-instrumenten, zoals opgenomen in de winst- en verliesrekening en in 'other comprehensive income' (voor de 'beschikbaar voor verkoop'-instrumenten), dienen te worden toegelicht. Ook moeten aan- en verkopen, emissies en afwikkelingen (*settlements*) van financiële instrumenten separaat worden weergegeven in het verloopoverzicht. Tot slot moeten ook de verplaatsingen vanuit en naar level 3 afzonderlijk in het verloopoverzicht worden weergegeven onder vermelding van de redenen van deze verplaatsingen. Voor belangrijke *transfers* geldt dat verplaatsingen naar level 3 afzonderlijk moeten worden behandeld van de verplaatsingen uit level 3.
 - Voor wat betreft de winsten en verliezen op de level 3-instrumenten moet ook nog afzonderlijk het bedrag worden weergegeven van winsten en verliezen die betrekking hebben op de *per balansdatum* nog aanwezige financiële activa en financiële verplichtingen, opgenomen onder level 3 (IFRS 7.27B sub d).
- Tot slot moet voor de financiële instrumenten in de level 3-categorie een gevoeligheidsanalyse worden opgenomen (IFRS 7.27B sub e). Dit om beleggers in staat te stellen om de onzekerheden rond de waardering zo goed mogelijk in te schatten. Hierin dient de invloed van redelijkerwijs mogelijke alternatieve assumpties te worden toegelicht (inclusief de wijze van berekening).¹⁰

2.3 Eerder onderzoek

Uit eerder onderzoek door Bout et al. (2010) naar vervroegde toepassing van de amendementen op IFRS 7 komt naar voren dat het merendeel van de financiële activa en financiële verplichtingen gepresenteerd wordt in level 2.¹¹ Per jaareinde 2008 werd 71% van de op fair value gewaardeerde financiële activa en 81% van de op fair value gewaardeerde financiële verplichtingen gecategoriseerd als level 2-instrument. Het belang van level 3-instrumenten was, binnen deze populatie, vrij beperkt: respectievelijk 3% en 4%. Uit Amerikaans onderzoek komt een vergelijkbaar beeld naar voren. De Securities and Exchange Commission (SEC, 2008, p. 60) constateert dat de activaportefeuille van Amerikaanse financiële instellingen voor 15% uit level 1-instrumenten bestaat, terwijl de level 2-categorie 76% groot is en de level 3-categorie 9% omvat aan het einde van het eerste kwartaal van 2008. Deze opbouw was per einde van het derde kwartaal van 2008 nauwelijks gewijzigd (respectievelijk 14%, 76% en 10%). Wel is het belang van level 3-instrumenten groter in het Amerikaanse onderzoek. Een verklaring hiervoor zou kunnen liggen in het grotere belang van zakenbanken binnen de Amerikaanse financiële sector, die vanouds meer risico namen in hun beleggingsbeleid.

3 Empirisch onderzoek en best practices

In paragraaf 3 presenteren wij de resultaten van ons empirisch onderzoek en wordt ingegaan op enkele vermeldenswaardige en/of best practices in het kader van de geamendeerde IFRS 7-bepalingen aangaande de fair value-hiërarchie.

3.1 Opzet onderzoek en selectie onderzoekspopulatie

Onze selectie van Europese banken hebben wij gebaseerd op de 'FTSE Eurofirst 300'-index per eind januari 2009. Onze totale populatie bestaat uit 35 banken. Wij hebben ten aanzien van de classificatie als bank de FTSE-index één-op-één gevolgd.¹² Binnen deze index zijn 37 banken onderscheiden. De Zwitserse bank Credit Suisse rapporteert onder US GAAP en is derhalve uitgesloten. Het Italiaanse Mediobanca heeft een afwijkend boekjaar en is daarom ook uitgesloten. Onze onderzoekspopulatie bestaat derhalve uit de overgebleven 35 banken.¹³ De namen van de 35 banken die tot onze onderzoekspopulatie behoren, zijn vermeld in bijlage 1 van dit artikel.

Tabel 1 Karakteristieken populatie (n = 35)

Omschrijving	2009	2008
Balanstotaal in miljarden euro's	21.754	23.826
Totaal financiële activa ten opzichte van balanstotaal	94%	95%
Totaal financiële verplichtingen ten opzichte van balanstotaal	88%	90%

In tabel 1 zijn enkele beschrijvende statistieken weergegeven van de door ons onderzochte populatie banken.

Wij constateren over 2009 een daling in het balanstotaal van 9% van 23,8 biljoen euro naar 21,8 biljoen euro. In 2008 was deze ontwikkeling tegengesteld.¹⁴ Deze daling valt voornamelijk te verklaren door een daling in de fair value van derivaten aangehouden voor handelsdoeleinden; zie verder de toelichting bij tabel 3. De financiële activa (zoals beleggingen en verstrekte leningen) en financiële verplichtingen (zoals opgenomen leningen) onder het bereik van IAS 32/IAS 39 en IFRS 7 vormen een zeer groot deel van het balanstotaal van de onderzochte banken.

Het aandeel van de financiële activa en financiële verplichtingen ten opzichte van het balanstotaal blijft overigens nagenoeg gelijk bij vergelijking van 2008 en 2009.

3.2 Uitkomsten empirisch onderzoek en best practices

Alvorens in paragraaf 3.2 wordt ingegaan op de uitkomsten van het empirisch onderzoek, worden inleidend in de volgende subparagraaf nog enkele opmerkingen gemaakt.

3.2.1 Inleiding

Aangezien het IFRS 7-amendement bepaalt dat de levelhiërarchie van toepassing is voor financiële instrumenten die op fair value gewaardeerd worden, beperken wij ons in het empirisch onderzoek tot de tegen fair value gewaardeerde financiële activa en financiële verplichtingen.

IAS 39 onderscheidt twee categorieën op fair value gewaardeerde financiële instrumenten:

- 'fair value met waardeveranderingen in de winst-en-verliesrekening';
- 'beschikbaar voor verkoop'.¹⁵

De 'beschikbaar voor verkoop-categorie', waarbij waardewijzigingen via 'other comprehensive income' verwerkt worden, bestaat alleen voor de financiële activa. De categorie 'fair value met waardeveranderingen in de winst-en-verliesrekening', bestaat zowel voor de financiële activa als voor de financiële verplichtingen.

De categorie 'fair value met waardeveranderingen in de winst- en verliesrekening' bestaat uit twee subcategorieën, namelijk de financiële activa en financiële verplichtingen die worden aangehouden voor handelsdoeleinden ('held for trading'; HFT) en de financiële activa en financiële verplichtingen die zijn aangewezen om tegen fair value te worden gewaardeerd. De instrumenten aangehouden voor handelsdoeleinden zijn vervolgens in te delen in:

- instrumenten die (individueel of als onderdeel van een portefeuille) worden aangekocht met als doel om op korte termijn te verkopen (of terug te kopen);

- afgeleide financiële instrumenten (derivaten); derivaten die conform de bepalingen van IAS 39 worden aangehouden als derivaten voor hedgingdoeleinden (de 'used for hedging' (UFH)-instruments') vallen overigens expliciet niet onder deze categorie.¹⁶

De aanwijzing om een financieel instrument tegen fair value te waarderen (ook wel de fair value-optie genoemd), dient bij aanschaf van het instrument door het management te geschieden en is alleen mogelijk als aan bepaalde voorwaarden kan worden voldaan.¹⁷

In ons empirisch onderzoek gaan wij allereerst in op het gebruik van fair value accounting (FVA) en het gebruik van de fair value-(sub)categorieën (paragraaf 3.2.2). Vervolgens onderzoeken we de classificatie naar level binnen de fair value-hiërarchie, waarbij we tevens differentiëren naar grootte van de banken (paragraaf 3.2.3). Tot slot onderzoeken we de toelichtingen aangaande de fair value-hiërarchie en behandelen we enkele best practices op dit gebied (paragraaf 3.2.4).

3.2.2 Gebruik fair value accounting en categorieën financiële activa en financiële verplichtingen

In tabel 2 is weergegeven in welke mate de financiële activa en financiële verplichtingen op fair value zijn gewaardeerd.

We constateren een afname in het aandeel van fair value-waarderingen ten opzichte van de totale financiële activa van 50% ultimo 2008 naar 42% ultimo 2009. In absolute zin is de totale waarde van de op fair value gewaardeerde financiële activa gedaald met € 2,6 biljoen (zie tabel 3 voor een specificatie naar categorie), namelijk van € 11,2 biljoen naar € 8,6 biljoen. Voor wat betreft de financiële verplichtingen zien we een vergelijkbare ontwikkeling. Ultimo 2009 werd 30% van de bancaire financiële verplichtingen op fair value gewaardeerd; eind 2008 was dit nog 40%. In absolute zin is de totale waarde van de op fair value gewaardeerde financiële verplichtingen gedaald met € 2,9 biljoen (zie voor een specificatie naar categorie tabel 4), van € 8,6 biljoen naar € 5,7 biljoen. De reden voor deze afname ligt voornamelijk in de aanzienlijke waardedaling van de derivaten aangehouden voor handelsdoeleinden (zowel de derivaten met positieve waarden als de derivaten met negatieve waarden); zie verder de toelichting bij tabel 3.

Ultimo 2009 worden bij 79% (41% plus 28% plus 10%) van de financiële activa de waardewijzigingen via de winst- en verliesrekening verwerkt (2008: 87%). Grotendeels (69% ultimo 2009, 80% ultimo 2008) betreffen dit instrumenten die worden aangehouden voor handelsdoeleinden. Voor 10% (2008: 7%) van de financiële activa is de fair value-optie toegepast. De derivaten aangehouden voor hedgingdoeleinden representeren een relatief beperkt belang van 1%

Tabel 2 Financiële activa en financiële verplichtingen gewaardeerd op fair value per jaareinde 2009 en 2008

	2009 (n = 35)		2008 (n = 35)	
	in € mrd	in %	in € mrd	in %
Financiële activa				
Fair value	8645	42%	11.250	50%
Geamortiseerde kostprijs	11.905	58%	11.334	50%
Financiële verplichtingen				
Fair value	5690	30%	8568	40%
Geamortiseerde kostprijs	13.524	70%	12.905	60%

Tabel 3 Specificatie naar subcategorie van financiële activa gewaardeerd op fair value per jaareinde 2009 en 2008

Omschrijving	2009 (n = 35)		2008 (n = 35)	
	in € mrd	in %	in € mrd	in %
Derivaten HFT	3533	41%	6.384	57%
Overige instrumenten HFT	2406	28%	2.550	23%
Fair value-optie	824	10%	769	7%
Beschikbaar voor verkoop	1755	20%	1.440	13%
Derivaten UFH	127	1%	107	1%
Totaal	8645	100%	11.250	100%

Noot: HFT ('held for trading') heeft de betekenis 'aangehouden voor handelsdoeleinden', UFH ('used for hedging') staat voor 'aangehouden voor hedgingdoeleinden'

(2008: 1%). Bij de onderzochte banken worden de waardewijzigingen voor de overige 20% (2008: 13%) van de financiële activa (beschikbaar voor verkoop) verwerkt via 'other comprehensive income'.

Zoals eerder aangegeven is de omvang van de op fair value gewaardeerde financiële activa bij banken, zowel absoluut als relatief (totaal financiële activa), gedaald ten opzichte van 2008. In tabel 3 is te zien dat deze daling voornamelijk wordt veroorzaakt door de derivaten die worden aangehouden voor handelsdoeleinden. Meerdere banken geven aan dat dit een gevolg is van (de in 2009 geldende) opwaartse interestcurvebewegingen voor alle belangrijke valuta¹⁸, valutakoersontwikkelingen en vernauwing van credit spreads (risicopremies) die de basis vormen voor de waardering van onder andere kredietderivaten. Daarnaast is gedurende 2009 de markt voor kredietderivaten als geheel aanzienlijk gekrompen, zoals blijkt uit onderzoek van de International Swaps and Derivative Association (ISDA).¹⁹

Tabel 4 Specificatie naar subcategorie van financiële verplichtingen gewaardeerd op fair value per jaareinde 2009 en 2008

Omschrijving	2009 (n = 35)		2008 (n = 35)	
	in € mrd	in %	in € mrd	in %
Derivaten HFT	3455	61%	6232	73%
Overige instrumenten HFT	1330	23%	1428	17%
Fair value-optie	767	13%	779	9%
Derivaten UFH	138	2%	129	2%
Totaal	5690	16%	8568	11%

Noot: HFT (held for trading) heeft de betekenis 'aangehouden voor handelsdoeleinden'. UFH (used for hedging) staat voor 'aangehouden voor hedgingdoeleinden'

Tabel 5 Toepassing fair value-hiërarchie van financiële activa en financiële verplichtingen (IFRS 7.27B sub a) per jaareinde 2009 en 2008

Level	2009 (n = 35)		2008 (n = 23)	
	in € mrd	in %	in € mrd	in %
<i>Financiële activa</i>				
Level 1	2731	32%	1754	18%
Level 2	5555	64%	7422	78%
Level 3	359	4%	374	4%
Totaal	8645	100%	9550	100%
<i>Financiële verplichtingen</i>				
Level 1	605	11%	562	8%
Level 2	4903	86%	6638	90%
Level 3	181	3%	180	2%
Totaal	5690	100%	7380	100%

Noot: de vergelijkende cijfers over 2008 zijn gebaseerd op 23 van de 35 onderzochte banken. Het opnemen van vergelijkende cijfers voor wat betreft de levelindeling is voor het eerste jaar niet verplicht gesteld.²² 23 van de 35 onderzochte banken nemen de vergelijkende cijfers vrijwillig op.²³

De derivatenposities komen voort uit het bedrijfsmodel van de banken. Banken functioneren veelvuldig als tegenpartij bij het afsluiten van niet via beurzen verhandelde ('over the counter') derivaten zoals renteswaps, valutatermijncontracten en kredietderivaten. Het hieruit voortvloeiende risico wordt conform het afdekkingsbeleid tegengesloten door het kopen of schrijven van tegen-gestelde derivaten. De derivatenposities vormen zo een natuurlijke hedge, omdat waardeontwikkelingen tegen-gesteld aan elkaar bewegen; derhalve is er geen noodzaak om hedge accounting toe te passen. Omdat deze derivaten met verschillende tegenpartijen worden afgesloten, is het veelal niet mogelijk om dergelijke posities

te salderen, oftewel een nettobedrag op te nemen in de balans.²⁰

Omdat derivaten volgens IFRS tegen fair value moeten worden gewaardeerd, wordt bij een toenemende volatilititeit van de onderliggende waarden het balanstotaal 'opgepompt' door de stijgende reële waarde van de derivatenposities (zoals in 2008²¹) en zal bij een afnemende volatilititeit het balanstotaal vervolgens weer 'inkrimpen' door dalende reële waarden van de derivatenposities (zoals in 2009). UBS geeft hierover de volgende toelichting in haar jaarrekening 2009 (pagina 45 en 46):

'Our total assets stood at CHF 1,341 billion on 31 December 2009, down CHF 674 billion (33%) from CHF 2,015 billion on 31 December 2008. These shifts were due to significant reductions in replacement values (RVs) on both sides of the balance sheet, as market movements drove down positive replacement values by CHF 432 billion to CHF 422 billion and negative replacement values by CHF 442 billion to CHF 410 billion... The positive and the negative replacement values (RVs) of derivative instruments decreased ... mainly due to movements in interest rates, credit spreads and currencies.'

Bij de financiële verplichtingen die op fair value zijn gewaardeerd, valt een vergelijkbare ontwikkeling waar te nemen. De waardedaling van de op fair value gewaardeerde financiële verplichtingen van € 2,9 biljoen wordt vrijwel volledig veroorzaakt door de waardedaling van de derivaten met negatieve waarden die worden aangehouden voor handelsdoeleinden, zie hiervoor tabel 4. Voor wat betreft de overige categorieën financiële verplichtingen is de mutatie ten opzichte van 2008 beperkt.

3.2.3 Classificatie naar level en effect van grootte van banken

In deze paragraaf wordt inzicht verschaft in de wijze waarop de onderzochte Europese banken financiële instrumenten classificeren binnen de levelhiërarchie. Hierdoor kan de gebruiker zich een oordeel vormen over de mate waarin fair values zijn bepaald door middel van meer subjectieve waarderingsmethoden. Tabel 5 geeft een procentuele weergave van de classificatie per level binnen de fair value-hiërarchie.

Uit tabel 5 blijkt dat het relatieve belang van level 1-waarderingen ultimo 2009 aanzienlijk is gestegen ten opzichte van de situatie ultimo 2008. Tevens blijkt uit dezelfde tabel dat het relatieve belang van level 2-waarderingen daarentegen is gedaald. Een verklaring hiervoor ligt naar onze mening op het gebied van de derivatenposities. Deze worden in de regel in level 2 ingedeeld, omdat de contracten als zodanig niet beursgenoteerd zijn, terwijl er wel sprake is van observeerbare inputfactoren voor de berekening van de

fair value, zoals valutatermijnkoersen, rentecurves en kredietwaardigheidsindices. Zoals aangegeven bij de toelichting op tabel 3 zijn zowel de derivaten aan de activa-zijde als aan de passivazijde van de balans aanzienlijk in waarde gedaald. De ongeveer gelijke relatieve daling van het aandeel van level 2, blijkende uit tabel 5, bevestigt feitelijk dit beeld.

Het relatieve belang van de level 3-waarderingen is beperkt, namelijk respectievelijk 4% (financiële activa) en 3% (financiële verplichtingen) voor 2009 (2008: respectievelijk 4% en 2%). Wij geven hiervoor een aantal mogelijke verklaringen. Ten eerste mag worden aangenomen dat er interne restricties (al dan niet opgelegd door toezichthouders) gelden voor het respectievelijk beleggen voor eigen rekening en risico en het handelen in de meer exotische beleggingscategorieën, die in de regel een level 3-classificatie kennen. Ten tweede halen de qua omvang dominerende derivaten, die voornamelijk in level 2 worden geclassificeerd, het relatieve belang van level 3 omlaag. Hier spelen de strenge salderingsbepalingen van IAS 32 wederom een belangrijke rol. Bij een nettopresentatie van de tegengestelde derivatenposities zou het level 3-aandeel immers significant groter worden. Ten derde zijn tijdens de kredietcrisis herclassificaties doorgevoerd waardoor (in ieder geval destijds) illiquide beleggingen nu gewaardeerd worden tegen geamortiseerde kostprijs.²⁴

Aangezien het (nog) niet verplicht is om een levelindeling op te nemen voor financiële instrumenten die gewaardeerd worden op geamortiseerde kostprijs, hebben wij daar geen onderzoek naar kunnen doen (het is voor deze instrumenten wel reeds vereist de fair value toe te lichten op grond van IFRS 7.25).

Opvallend is dat Danske bank hier onverplicht wel een toelichting over geeft (jaarrekening 2009, p.121): 'Fair value calculations for financial instruments recognised at amortised cost largely rely on estimates. The fair value of 97% of the Groups financial assets is based on models with non-observable input (2008: 97%). The corresponding figure for financial liabilities is 99% (2008: 99%).'

De kostprijsinstrumenten worden nagenoeg volledig als level 3 geclassificeerd door Danske Bank. Zoals in paragraaf 2.1 aangegeven, wordt het, bij het definitief worden van de exposure draft Fair Value Measurement (IASB, 2009b), verplicht om ook levelinformatie te verschaffen over de op geamortiseerde kostprijs gewaardeerde financiële instrumenten.

Effect van grootte van banken

Verder is onderzocht of er een verband bestaat tussen de grootte van een bank en de classificatie naar level. Hiertoe hebben wij de 35 onderzochte banken qua omvang, op

Tabel 6a Populatie onderverdeeld naar omvang balanstotaal

SUB	n = 35	BS 2009	BS 2008	ΔBS
Sub I	11	15.347	17.441	-12%
Sub II	12	4971	5015	-1%
Sub III	12	1436	1370	5%
Totaal		21.754	23.826	

Noot: BS 2009, BS 2008 en ΔBS zijn de balanstotalen per jaareinde 2009, 2008 en de procentuele verandering daarin.

Tabel 6b Populatie onderverdeeld naar omvang balanstotaal (derivaten)

SUB	DerA 2009	DerA 2008	Δ DerA
Sub I	3069	5778	-47%
Sub II	545	655	-17%
Sub III	46	41	13%
Totaal	3660	6474	

Noot: DerA 2009, DerA 2008 en Δ DerA zijn de (positieve) waarden van derivaten gepresenteerd aan de activazijde van de balans per jaareinde 2009, 2008 en de procentuele verandering daarin.

basis van het balanstotaal ultimo 2009, verdeeld in drie groottecategorieën (subpopulatie I, II en III). De subpopulaties hebben wij zo gelijk mogelijk verdeeld qua aantallen, waarbij we aan subpopulatie I de elf relatief grootste banken (qua balanstotaal) binnen de totale populatie hebben gealloceerd en aan subpopulatie II en III beide twaalf banken aflopend naar omvang van het balanstotaal. De kenmerken van deze subpopulaties zijn weergegeven in tabel 6a en 6b.

De daling in het balanstotaal van de volledige populatie van € 2,1 biljoen komt grotendeels voor rekening van subpopulatie I, de elf grootste Europese banken. Zo dalen de balanstotalen van Barclays, UBS en Deutsche Bank met respectievelijk 33%, 33% en 32%.²⁵ Zoals eerder in paragraaf 3.2.2 beschreven, hangt de daling in balanstotaal samen met de waardedaling van de derivaten. Uit tabel 6b valt af te leiden dat deze daling zich voornamelijk voordoet binnen subpopulatie I.²⁶

In tabel 7a en 7b is een overzicht opgenomen met daarin de relatie tussen de omvang van de onderzochte banken en de omvang van de levels uitgedrukt in het totaal van de op fair value gewaardeerde financiële activa (7a) en financiële verplichtingen (7b).

Uit tabel 7a en b komt naar voren dat het relatieve belang van level 1-waarderingen (zowel voor wat betreft de finan-

Tabel 7a Toepassing fair value-hiërarchie van financiële activa per subpopulatie per jaareinde 2009

SUB	FVA1/FVA	FVA2/FVA	FVA3/FVA	Totaal
Sub I	30%	67%	3%	100%
Sub II	36%	56%	8%	100%
Sub III	44%	54%	2%	100%

Noot: de populatie is ingedeeld in subpopulatie (SUB) I, II & III. Het aandeel van de financiële instrumenten die op fair value gewaardeerd zijn en behoren tot de financiële activa (FVA) wordt per subpopulatie en per level (FVA1, FVA2 & FVA3) weergegeven.

Tabel 7b Toepassing fair value-hiërarchie van financiële verplichtingen per subpopulatie per jaareinde 2009

SUB	FVL1/FVL	FVL2/FVL	FVL3/FVL	Totaal
Sub I	9%	88%	3%	100%
Sub II	15%	82%	2%	100%
Sub III	21%	66%	13%	100%

Noot: de populatie is ingedeeld in subpopulatie (SUB) I, II & III. Het aandeel van de financiële instrumenten die op fair value gewaardeerd zijn en behoren tot de financiële verplichtingen (FVL) wordt per subpopulatie en per level (FVL1, FVL2 & FVL3) weergegeven.

Tabel 8 Toepassing levelindeling naar 'soort' financieel instrument (IFRS 7.27B juncto IFRS 7.6) per jaareinde 2009

Indeling naar soort	n = 35	%
Ja	16	46%
Nee	16	46%
Deels (level 3)	3	8%

Tabel 9 Verplaatsingen tussen level 1 en level 2 (IFRS 7.27B sub b) per jaareinde 2009

Toelichting	Verplaatsingen	
	n = 35	In %
Ja	7	20%
Niet van toepassing	9	26%
Geen	19	54%

ciële activa als voor de financiële verplichting) afneemt naarmate het grotere banken betreft. Ten aanzien van de level 2-waarderingen is het tegenovergestelde waar te nemen: een toename in relatief belang naarmate het grotere banken betreft.²⁷ Dit bevestigt eens te meer het eerder geschetste beeld dat grote banken als handelshuis

voor derivaten functioneren, waardoor het relatieve belang van level 2-instrumenten toeneemt.

3.2.4 Overige toelichtingsvereisten IFRS 7-amendementen en best practices

Zoals weergegeven in paragraaf 2.2 zijn er in het amendement enkele met de fair value-hiërarchie samenhangende toelichtingsvereisten opgenomen. De kwaliteit van de naleving van deze toelichtingsvereisten komt in deze paragraaf aan bod. Daarnaast illustreren best practices hoe het amendement kan leiden tot nuttige informatie voor de gebruikers van de jaarrekening.

Voordat wij ingaan op de resultaten van dit onderzoek, wordt een best practice gegeven van een complete kwantitatieve toelichting aangaande de fair value-hiërarchie, zie hiervoor figuur 1.

In de RBS-jaarrekening is een overzichtelijke weergave van de fair value-hiërarchie opgenomen met een duidelijke aansluiting naar de balans ('Total assets'). Daarnaast is in dit overzicht op een heldere wijze de sensitiviteitsanalyse voor wat betreft de level 3-instrumenten opgenomen (zie verder de toelichting bij tabel 12) en zijn de waarderings-technieken en gebruikte assumpties genoemd. RBS geeft daarnaast de sensitiviteitsanalyse op deze wijze tezamen weer met de kwantitatieve levelhiërarchie, hetgeen de overzichtelijkheid ten goede komt. Tot slot is op een duidelijke wijze invulling gegeven aan de vereiste van indeling naar soort financieel instrument (IFRS 7.27B juncto IFRS 7.6). Dit gebeurt zeker niet altijd, zoals blijkt uit tabel 8.

Uit tabel 8 valt af te leiden dat 46% van de onderzochte banken de fair value-hiërarchie volledig (dat wil zeggen: voor alle levels) naar soort ('class') financieel instrument presenteert. Een gelijk percentage van de onderzochte banken doet dit niet. In enkele gevallen (8%) wordt alleen voor de financiële instrumenten van level 3 een indeling naar soort weergegeven. Wij merken op dat zelfs enkele van de grootbanken geen (of geen volledige) indeling naar soort presenteren. Vaak wordt alleen woordelijk toegelicht uit welke soorten financiële instrumenten de fair value-hiërarchie bestaat en worden de 'IAS 39'-categorieën (dat wil zeggen, financiële instrumenten aangehouden voor handelsdoeleinden, beschikbaar voor verkoop of derivaten aangehouden voor hedgingdoeleinden)²⁸ gebruikt in de presentatie van de hiërarchie.²⁹

Verplaatsingen tussen level 1 en 2

Indien van toepassing dienen belangrijke verplaatsingen tussen level 1 en 2 toegelicht te worden, alsmede de redenen voor deze verplaatsingen. Verplaatsingen naar en uit deze

Figuur 1 Fair value-hiërarchie op basis van drie levels (IFRS 7.27B sub a); RBS-jaarrekening 2009, p. 282

2009	Total £bn	Level 1 £bn	Level 2 £bn	Level 3 £bn	Level 3 sensitivity (2)		Level 3 valuation technique and related assumptions
					£m	£m	
Assets							
Loans and advances:							
- banks	45,4	-	45,4	-	-	-	n/a
- customers	44,3	-	43,2	1,1	80	(40)	Proprietary model: credit spreads, indices
Debt securities							
Government	146,8	130,1	16,7	-	-	-	n/a
RMBS	57,7	-	57,2	0,5	30	(10)	Industry standard model: prepayment rates, probability of default, loss severity and yield
CMBS	4,1	-	4,0	0,1	30	-	n/a
CDOs	3,6	-	2,6	1,0	130	(80)	Proprietary model: implied collateral valuation, default rates, housing prices, correlation
CLOs	8,8	-	8,0	0,8	80	(50)	Industry standard simulation model: credit spreads, recovery rates, correlation
Other ABS	6,1	-	5,2	0,9	120	(40)	Proprietary model: credit spreads,
Corporate	11,4	-	10,8	0,6	70	(20)	Proprietary model: credit spreads
Other ⁽³⁾	18,9	0,2	18,5	0,2	10	(30)	Proprietary model: credit spreads
	257,4	130,3	123,0	4,1	470	(230)	
Equity shares	19,5	15,4	2,6	1,5	280	(220)	Valuation statements: fund valuation
Derivatives							
Foreign exchange	69,4	-	69,2	0,2	10	-	Proprietary model: volatility, correlation
Interest rate	323,6	0,3	321,8	1,5	80	(100)	Proprietary model: volatility, correlation
Equities	6,5	0,4	5,8	0,3	20	(20)	Proprietary model; volatility, correlation, dividends
Commodities	0,3	-	0,3	-	-	-	n/a
Credit - APS	1,4	-	-	1,4	1370	(1540)	Proprietary model; correlation, expected losses, recovery rates, credit spreads
Credit - other	40,3	0,1	37,2	3,0	420	(360)	Proprietary, industry option and correlation models: counterparty credit risk, correlation, volatility
	441,5	0,8	434,3	6,4	1900	(2020)	
Total assets	808,1	146,5	648,5	13,1	2730	(2510)	

levels moeten apart worden toegelicht. In tabel 9 is weer-
gegeven in hoeverre deze informatie in de jaarrekening is
opgenomen.

Door een beperkt aantal banken (zeven) is expliciet opge-
nomen dat er significante verplaatsingen hebben plaats-
gevonden tussen de levels 1 en 2. Negen banken geven
expliciet aan dat er geen significante verplaatsingen
hebben plaatsgevonden tussen level 1 en 2. Een groot
aantal banken (19) vermeldt niets in de toelichting over

eventuele verplaatsingen. Van de zeven gevallen waarin
verplaatsingen hebben plaatsgevonden, wordt in zes
gevallen ingegaan op de redenen voor de verplaatsingen. In
alle zeven gevallen wordt een splitsing gemaakt tussen
verplaatsingen van level 1 naar 2 of vice versa of is slechts
sprake van één significante verplaatsing. In de jaarreke-
ningen van vier van de onderzochte banken worden
verplaatsingen van level 1 naar level 2 toegelicht. Bij vijf
banken is er sprake van verplaatsingen van level 2 naar
level 1. Door twee van de onderzochte banken worden

zowel verplaatsingen van level 1 naar level 2 als vice versa toegelicht.

Als reden voor verplaatsingen tussen level 1 en 2 wordt in het algemeen een toe- of afname van handelsactiviteiten (en volumes), zoals waarneembaar in de markt, genoemd. Voor een classificatie als level 1-instrument dient immers sprake te zijn van beurskoersen in een actieve markt. Zo wordt in drie gevallen aangegeven dat er in 2009 meer gehandeld is in (Europese) overheidspapieren of schuldpapieren van grotere ondernemingen ('corporates'), waardoor verplaatsingen hebben plaatsgevonden naar level 1. Voor verplaatsingen naar level 2 wordt als reden een daling in handelsactiviteiten aangedragen. Daarnaast wordt in één geval specifiek aangegeven dat overheidspapier in kleinere landen, waarin minder gehandeld wordt, is verplaatst naar level 2.

In een drietal gevallen blijken de verplaatsingen samen te hangen met de leveldefinities welke gehanteerd worden in de amendementen op IFRS 7. De amendementen zijn, zoals in paragraaf 1 is weergegeven, in maart 2009 gepubliceerd en van toepassing op boekjaren beginnend op of na 1 januari 2009, waardoor ondernemingen deze nog niet (volledig) hadden toegepast in de 2008-jaarrekeningen.

In mei 2009 is vervolgens de ED Fair Value Measurement (IASB 2009b) gepubliceerd, waaruit ondernemingen eveneens enkele verduidelijkingen hebben afgeleid. Zo is de inputfactor van het laagste level die significant is voor de fair value-waardering bepalend voor de classificatie. In een aantal gevallen werd dit in de jaarrekeningen 2008 nog niet als zodanig geïnterpreteerd, zoals blijkt uit bijvoorbeeld de jaarrekening 2009 van Dexia bank (p. 187): 'Dexia restated the disclosure on fair value classification reported in 2008 for the following reasons: The IASB published the Amendment to IFRS 7 - Improving Disclosure about Financial Instruments - in March 2009 and an Exposure Draft on Fair Value Measurement in May 2009. These texts better defined the classification between levels 1,2 and 3 and clarified that an instrument must be classified in level

3 based on "the lowest level input that is significant to the fair value measurement in its entirety..."'

Andere banken gebruiken soortgelijke bewoordingen. Barclays geeft bijvoorbeeld het volgende weer in haar jaarrekening 2009 (p. 149): 'The tables above have been compiled using the new definitions required by IFRS 7 revised and, as a result, the classifications of assets and liabilities are not directly comparable to the previously published tables of fair value measurement.' Niet altijd is duidelijk of verplaatsingen de resultante zijn van gewijzigde definities of dat de interne beoordeling is veranderd. Zo schrijft Royal Bank of Scotland over verplaatsingen naar level 2 in haar jaarrekening 2009 (p. 288): 'Additionally, £1,533 million of non-G10 government debt securities, foreign exchange derivatives (assets - £1,846 million, liabilities - £1,836 million) were transferred from level 1 to level 2 reflecting refinements of hierarchy level classification in 2009.'

Verloopoverzicht level 3

Zoals vermeld in paragraaf 2.2 is het verplicht om een verloopoverzicht op te stellen voor wat betreft de financiële instrumenten van level 3. In tabel 10 is weergegeven in hoeverre de bepalingen op het gebied van dit verloopoverzicht worden nageleefd door de onderzochte banken.

Het verloopoverzicht level 3 wordt vrijwel altijd in tabelvorm gegeven. Dit wordt ook sterk aanbevolen door de IASB.³⁰ In twee gevallen (6%) zijn geen winsten en verliezen op level 3-instrumenten vermeld. Voor wat betreft de resultaten op 'beschikbaar voor verkoop'-instrumenten geldt dat in vijf gevallen (14%) geen toelichting is opgenomen³¹, in twee gevallen (6%) is deze toelichting niet van toepassing gezien het ontbreken van deze instrumenten binnen level 3. Naast de resultaten dient het verloopoverzicht ook de aankopen, verkopen, emissies en afwikkelingen te bevatten. In drie gevallen (9%) worden de aan- en verkopen niet vermeld.³² Tot slot moeten voor wat betreft de winsten en verliezen op de level 3-instrumenten

Tabel 10 Toepassing verloopoverzicht level 3 (IFRS 7.27B sub c (i),(ii) & (iii) en IFRS 7.27B sub d) per jaareinde 2009

Toelichting	Resultaten W&V 7.27B sub c (i)		Resultaten OCI 7.27B sub c (ii)		Aan- en verkopen 7.27B sub c (iii)		Ongerealiseerde resultaten 7.27B sub d	
	n = 35	in %	n = 35	in %	n = 35	in %	n = 35	in %
Ja	33	94%	28	80%	32	91%	21	60%
NVT	0	0%	2	6%	0	0%	0	0%
Geen	2	6%	5	14%	3	9%	14	40%

Noot: OCI betreft 'Other Comprehensive Income'. Resultaten op 'beschikbaar voor verkoop'-instrumenten worden via OCI verwerkt

Figuur 2 Verloopoverzicht level 3 (IFRS 7.27B sub c en d); Crédit Agricole Jaarrekening 2009 p. 346

Financial assets measured according to level 3

<i>(in millions of euros)</i>	Total	Financial assets held for trading				
		<i>Treasury bills and similar items</i>	<i>Bonds and other fixed-income securities</i>	<i>Equities and other variable-income securities</i>	Securities held for trading	Derivative instruments
Opening balance (01/01/2009)	42.796		2505	1775	4280	36.166
Total gains or losses ⁽¹⁾	(23.353)	-	(385)	(215)	(600)	(22.609)
Accounted in profit or loss*	(23.349)		(385)	(215)	(600)	(22.609)
Accounted in other comprehensive income	(104)				0	
Purchases	7399			5363	5363	611
Sales	(8503)		(1347)	(5355)	(6702)	(1284)
Issues	0				0	
Settlements	(2464)				0	(2464)
Transfers	(234)	-	-	-	0	(234)
Transfers to Level 3	0				0	
Transfers out of Level 3	(234)				0	(234)
CLOSING BALANCE (31/12/2009)	15.641	-	773	1568	2341	10.186

(1) This figure includes the following gains or losses for the period from assets on the balance sheet at year-end:

Gains or losses for the period coming from Level 3 assets held at the end of the reporting period	(18.711)
Accounted in profit or loss*	(18.994)
Accounted on other comprehensive income	283

bedragen worden weergegeven van winsten en verliezen die betrekking hebben op de per balansdatum nog aanwezige financiële activa en financiële verplichtingen, opgenomen onder level 3. In 40% van de gevallen wordt hierover geen informatie gegeven.

In figuur 2 is een best practice weergegeven van een level 3-verloopoverzicht.

Het Crédit Agricole level 3-verloopoverzicht bevat een duidelijke weergave van alle in de amendementen vereiste elementen op dit gebied.³³ Zo worden aan- en verkopen, emissies en afwikkelingen separaat weergegeven, worden waardeveranderingen gesplitst naar wijze van verantwoording en zijn tevens verplaatsingen van en naar level 3 opgenomen. Daarnaast worden direct onder de tabel de ongerealiseerde resultaten weergegeven, van financiële activa die per balansdatum nog worden aangehouden. Tot slot worden de mutaties gesplitst naar soort financieel instrument, zoals vereist door IFRS 7.27B juncto IFRS 7.7.

In menig jaarrekening is een kritische noot geplaatst over het gebruiksnut van het verloopoverzicht. Veelvuldig

wordt aangegeven dat het verloopoverzicht niet zelfstandig gelezen kan worden, bijvoorbeeld door (hedge) relaties tussen level 3- en level 1/2-instrumenten. Zo gaan veel banken zogenaamde *negative basis trades* aan, waarbij het kredietrisico van aangehouden beleggingen afgedekt wordt door middel van kredietderivaten. Doordat via kredietderivaten protectie gekocht wordt op dezelfde onderliggende portefeuille als waarover kredietrisico gelopen wordt, is economisch sprake van afdekking van het kredietrisico (wat overblijft is het tegenpartijrisico).³⁴ Als nu de kredietderivaten anders geïnclassificeerd worden in de fair value-hiërarchie dan de (vaak gestructureerde) beleggingen, wordt volgens de banken geen juist beeld gegeven van de economische realiteit.

Deutsche Bank vermeldt hierover het volgende in haar jaarrekening 2009 (p. 226): 'Some of the instruments in level 3 of the fair value hierarchy have identical or similar offsetting exposures to the unobservable input, however; they are required to be presented as gross assets and liabilities in the table below. Further, certain instruments are hedged with instruments in level 1 or level 2 but the table below does not include the gains and losses on these hedging instruments. Additionally, both observ-

able and unobservable parameters may be used to determine the fair value of an instrument classified within level 3 of the fair value hierarchy; the gains and losses presented below are attributable to movements in both the observable and unobservable parameters.'

UBS omschrijft de beperkingen meer in algemene zin. Zij (UBS jaarrekening 2009, p. 294) geeft aan dat het verloopoverzicht geen rekening houdt met hedges en overige risicomitigerende omstandigheden.

Verplaatsingen van en naar level 3

Naast de verplaatsingen tussen level 1 en 2 dienen, indien van toepassing, belangrijke verplaatsingen van en naar level 3 toegelicht te worden. Ook hierbij geldt dat de redenen voor deze verplaatsingen weergegeven moeten worden. Zie voor een overzicht van de empirische resultaten van ons onderzoek naar deze verplaatsingen tabel 11.

In figuur 2 is reeds een best practice opgenomen van een verloopoverzicht, inclusief verplaatsingen van en naar level 3. Wij merken op dat de hoeveelheid en de mate van detail van de toegelichte informatie (met name omtrent de redenen voor de verplaatsingen) sterk verschillen.

Verplaatsingen worden veelal veroorzaakt door (on)observeerbaar het worden van significante inputfactoren. Een voorbeeld hiervan is te vinden in de jaarrekening 2009 van HSBC (p. 174): '...unobservability of valuations of asset-backed (particularly Alt-A and leveraged finance-related) securities and the Asian bond portfolio...resulted in assets in these categories being transferred or purchased into Level 3 during 2009.' Vaak betreffen het gestructureerde producten of complexe derivaten die van of naar level 3 worden verplaatst. Barclays licht bijvoorbeeld het volgende toe (jaarrekening 2009, p. 151): 'Transfers out of level 3 were principally due to unobservable valuation inputs being deemed insignificant to the overall valuation of certain instruments, particularly on investment grade asset backed products.'

Tabel 11 Verplaatsingen van en naar level 3 (IFRS 7.27B sub c sub iv) per jaareinde 2009

Toelichting	Verplaatsingen		Redenen		Splitsing in/uit	
	n = 35	in %	n = 24	in %	n = 24	in %
Ja	24	69%	11	46%	19	79%
Nvt	5	14%	0	0%	0	0%
Geen	6	17%	13	54%	5	21%

Tot slot geeft Natixis deze, bijzondere, reden voor verplaatsingen van level 1 naar 3 (jaarrekening 2009, p. 265): 'CMBS were reclassified from level 1 to level 3 after a valuation model was introduced in 2009.'

Gevoeligheidsanalyse level 3

Tot slot moet voor de financiële instrumenten in de level 3-categorie een gevoeligheidsanalyse worden opgenomen (IFRS 7.27B sub e). Dit om beleggers in staat te stellen de onzekerheden rond de waardering zo goed mogelijk in te schatten. Hierin dient de invloed van redelijkerwijs mogelijke alternatieve assumpties te worden toegelicht (inclusief de wijze van berekening) (zie tabel 12).

Tabel 12 Toepassing vereiste gevoeligheidsanalyse voor financiële instrumenten in level 3 (IFRS 7.27B sub e) per jaareinde 2009

Gevoeligheidsanalyse	n = 35	in %
Ja	24	69%
Geen	11	31%

In 31% van de gevallen is geen gevoeligheidsanalyse aange troffen in de jaarrekeningen van de onderzochte banken. Wij merken op dat de toegelichte assumpties en wijzen van berekening per soort financieel instrument van bank tot bank verschillen. Door recente voorstellen van de IASB (IASB, 2010) zullen er waarschijnlijk de nodige wijzigingen gaan optreden in de toelichtingen omtrent de gevoeligheidsanalyse.

In figuur 1 bestemt RBS ook een kolom voor de gevoeligheidsanalyse, waarbij per soort financieel instrument de sensitiviteit kwantitatief is weergegeven. In de tekst bij deze figuur worden eveneens per soort instrument de verschillende redelijkerwijs mogelijke alternatieve assumpties genoemd. Een voorbeeld voor de kredietderivaten is weergegeven op pagina 287 van de jaarrekening 2009 van RBS:

'The Group has used the following reasonably possible alternative assumptions in relation to those inputs that could have significant effect on the valuation of the APS CDS³⁵:

- correlation: +/- 10%
- expected losses on covered assets that have triggered: +/- £1 billion
- range of possible recovery rates on non-triggered assets: +/- 10%
- credit spreads: +/- 10 basis points
- Using the above reasonably possible alternative assumptions, the fair value of the APS derivative could be higher by approximately £1,370 million or lower by approximately £1,540 million.'

4 Samenvatting, nabeschuiving en conclusies

Het in maart 2009 gepubliceerde IFRS 7-amendement 'Improving disclosures about financial instruments' heeft ten doel inzicht te geven in de waarderingsmethodiek en inherente onzekerheid van respectievelijk op fair value gewaardeerde financiële activa en financiële verplichtingen. Ons onderzoek is dan ook gericht op de wijze waarop de door Europese banken aangehouden financiële instrumenten zijn geclassificeerd op grond van de door de IASB voorgeschreven hiërarchie. Daarnaast hebben wij onderzoek verricht naar naleving van de (nieuwe) toelichtingsvereisten.

Centraal in de IFRS 7-amendementen staan de toelichtingsvereisten aangaande level 3-waarderingen. Uit ons empirisch onderzoek blijkt dat deze instrumenten een relatief beperkt deel vormen van de totale fair value-hiërarchie. Hoewel de waardering van deze instrumenten gepaard gaat met de grootste mate van subjectiviteit, lijkt het ons voor de hand te liggen dat toelichtingsvereisten worden uitgebreid voor wat betreft de (qua omvang veel grotere) level 2-waarderingen. Daarnaast blijkt uit het onderzoek dat er vaak interdependenties bestaan tussen instrumenten in de verschillende levels, waardoor een zelfstandige weergave van de informatie over level 3-instrumenten niet altijd een goede weergave vormt van door de onderneming gelopen risico's. Veelvuldig worden dan ook kritische kanttekeningen aangetroffen in de jaarrekeningen over het gebruiksnut van het verloopoverzicht voor level 3-instrumenten. Om het gebruiksnut van de vereiste informatie te vergroten, zouden de in paragraaf 3.2.4 genoemde interdependenties tussen de levels eveneens in de toelichting op de jaarrekening moeten worden opgenomen. De IASB zou hiertoe IFRS 7 opnieuw kunnen amenderen. Banken zouden deze interdependenties uiteraard ook vrijwillig kunnen toelichten in de jaarrekening.

De door de IASB doorgevoerde amendementen op IFRS 7 worden met wisselende kwaliteit toegepast, waarbij overigens als verzachtende omstandigheid geldt dat in het boekjaar 2009 de amendementen voor het eerst effectief werden. De meeste ruimte voor verbetering ligt in het geven van informatie per soort ('class') financieel instrument. In veel jaarrekeningen worden respectievelijk de onderscheiden levels van de fair value-hiërarchie en het verloopoverzicht voor level 3-instrumenten niet verder uitgesplitst dan per jaarrekeningpost of per IAS 39-categorie. IFRS 7 vereist echter dat er een uitsplitsing gemaakt wordt naar soort financieel instrument. Een uitsplitsing naar bijvoorbeeld 'beleggingen in overheidspapier' (onderscheiden naar regio), 'beleggingen in gestructureerde hypotheekproducten' of 'rentederivaten' geeft meer informatie over de aard en het risicoprofiel van de instrumenten.

Wij constateren verder dat gedurende 2009 weinig *significante* verplaatsingen plaatsvonden tussen de levels. Daarbij moet wel gezegd worden dat de kwaliteit van toelichting over redenen voor verplaatsingen wisselend is te noemen. Vaak worden algemene redenen gegeven zonder nadere duiding, zoals in de trant van: 'bepaalde instrumenten zijn verplaatst vanwege het ontbreken van observeerbare inputfactoren'. Opvallend is verder dat enkele toelichtingsvereisten voor level 3-instrumenten nog matig worden nageleefd. Zo wordt door 40% van de onderzochte banken geen informatie gegeven over (ongerealiseerde) winsten en verliezen op level 3-instrumenten die per balansdatum nog worden aangehouden. Sensitiviteitsanalyses voor level 3-instrumenten worden ook niet altijd opgenomen. Verder geldt dat er veel onderlinge verschillen zijn waar te nemen in de bepaling van 'reasonably possible alternative assumptions' die gehanteerd worden voor de sensitiviteitsanalyses. Dit is reeds door de IASB geconstateerd; er zijn dan ook wijzigingen op komst die hopelijk de consistentie en inzichtelijkheid van de sensitiviteitsanalyses ten goede komen.

Een overige bevinding uit ons onderzoek is dat het balans-totaal van sommige banken aanmerkelijk is gedaald. Deze daling zou bij oppervlakkige lezing toegeschreven kunnen worden aan een verminderende omvang van de primaire bancaire activiteiten (het aantrekken en uitzetten van kredieten) en daarmee voeding kunnen geven aan de kritiek dat de banken door een te restrictief kredietbeleid niet bijdragen aan het economisch herstel. Echter, zoals uit ons empirisch onderzoek blijkt, wordt deze daling in balanstotaal vrijwel volledig veroorzaakt door waardedalingen van derivaten (binnen de overige categorieën financiële instrumenten is een lichte waardestijging waarneembaar). Deze waardedalingen zijn onder andere het gevolg van verminderde volatiliteit, vernauwing van risicopremies en een krimp in de markt voor kredietderivaten. Het zijn dan ook de grootste Europese banken met hun ook in relatieve zin omvangrijke en tegengesloten derivatenposities die hun balanstotaal aanzienlijk zien krimpen in 2009. Hieruit valt lering te trekken dat mutaties in balanstotalen van banken niet zomaar als indicatie voor toenemende of afnemende economische activiteit te gebruiken zijn. ■

Drs. J.L. (Bert-Jan) Bout is werkzaam bij PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. te Amsterdam en universitair docent Externe verslaggeving aan de Rijksuniversiteit Groningen.
Prof. dr. R.L. (Ralph) ter Hoeven RA is partner op het vaktechnisch centrum van Deloitte Accountants en hoogleraar Externe verslaggeving aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Noten

- 1** En toegevoegd aan IFRS 7 door opname van de paragrafen 27A/B.
- 2** Deze definitie is ongewijzigd overgenomen in een op 20 augustus 2010 gepubliceerde staff-draft van dit project. Deze draft moet worden gezien als een voorlopige versie van de nog te publiceren IFRS Fair Value Measurement.
- 3** Zie verder Bout et al. (2010, p. 8).
- 4** Tevens bevat het amendement een uitbreiding van de toelichting op het liquiditeitsrisico, waarop wij in deze bijdrage niet zullen ingaan.
- 5** Met betrekking tot financiële instrumenten dient SFAS 157 te worden toegepast voor boekjaren aanvangend op of na 15 november 2007.
- 6** IFRS 7 wijkt in dit opzicht dus af van SFAS 157. IFRS 7 stelt de levelindeling namelijk slechts verplicht voor op fair value gewaardeerde financiële instrumenten. Voor een uitgebreide bespreking: zie Ter Hoeven (2006).
- 7** Vergelijk ED Fair Value Measurement, respectievelijk paragraaf 43-44 en 57 met IFRS 7.27A/B.
- 8** Zie IFRS 7.29 voor uitzonderingen op deze vermeldingsplicht.
- 9** Op welke wijze deze soorten financiële instrumenten, oftewel 'classes', dienen te worden gegroepeerd, wordt toegelicht in IFRS 7.6. De aard van de toegelichte informatie en de karakteristieken van de financiële instrumenten moeten in deze overweging worden meegenomen. Daarnaast moet het mogelijk zijn voor de lezer om een aansluiting te maken naar de posten in de jaarrekening.
- 10** In juni 2010 heeft de IASB een *limited re-exposure* voorgesteld (ED/2010/7) van een gedeelte uit ED Fair Value Measurement die ziet op deze gevoeligheidsanalyse. Voorgesteld wordt om de gevolgen van correlatie tussen niet-observeerbare inputfactoren (ten behoeve van de bepaling van de fair value) in deze analyse mee te nemen indien dat relevant wordt geacht.
- 11** In dit onderzoek zijn tien financiële instellingen geïdentificeerd die onverplicht een fair value-hiërarchie hebben opgesteld op basis van drie levels. Negen van deze tien financiële instellingen betreffen banken die ook in ons empirisch onderzoek, zoals gepresenteerd in paragraaf 3, zijn opgenomen.
- 12** De FTSE (een onafhankelijke, wereldwijde, onderneming waarvan de Financial Times en de London Stock Exchange de gezamenlijke eigenaar

- zijn) classificeert ondernemingen op basis van sectorcodes. Banken vallen onder sectorcode 8300. De overige, niet nader onderzochte financiële instellingen, zoals verzekeraars en onroerendgoedondernemingen, vallen onder respectievelijk sectorcode 8500 en 8700. De FTSE kent geen separate classificatie voor meer hybride instellingen (deze instellingen met zowel bancaire als verzekeringsactiviteiten, zoals ING, worden of als verzekeraar of als bank geïdentificeerd afhankelijk van de omvang van de activiteiten).
- 13** De selectie is vergelijkbaar met de selectie van banken in het artikel van Bout et al. (2010), echter Banco Commercial Portugues, Banco Popolare en EFG Eurobank Ergasias Bank zijn in juni 2010 niet meer opgenomen in de 'FTSE Eurofirst 300'-index en derhalve niet door ons onderzocht.
- 14** Voor een vergelijkbare populatie banken bedroeg de stijging in balanstotaal in 2008 15%, zie voor een nadere verklaring Bout et al. (2010).
- 15** Naast de twee fair value-categorieën onderscheidt IAS 39 voor de financiële activa tevens twee geamortiseerde kostprijscategorieën: 'aangehouden tot einde looptijd' en 'leningen en vorderingen'. De financiële verplichtingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs vallen onder de categorie 'Overige financiële verplichtingen'. Op 12 november 2009 heeft de IASB IFRS 9 gepubliceerd waarin wordt teruggegaan naar twee categorieën financiële activa: een fair value- en een kostprijscategorie (IASB, 2009c). Deze standaard is momenteel nog niet goedgekeurd door de Europese Unie.
- 16** Zie IAS 39.9 sub (iii) bij de definitie van een instrument aangehouden voor handelsdoeleinden. Er wordt geen aparte categorie financiële activa of financiële verplichtingen onderscheiden voor derivaten aangewezen als 'hedginginstrument', echter gezien de expliciete uitsluiting behandelen wij deze instrumenten wel als zodanig.
- 17** Om de fair value-optie te mogen toepassen, moet volgens IAS 39.9:
- Er sprake zijn van een 'accounting mismatch' als gevolg van verschillende waarderingsmethoden van financiële activa en financiële verplichtingen; of
 - een groep financiële activa of financiële verplichtingen op een fair value-basis worden beheerd (waarbij ook het resultaat op het instrument op een fair value-basis moet worden beoordeeld).
- 18** De opwaartse interestontwikkelingen hebben in 2009 met name plaatsgevonden in de

Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk voor de langere (kapitaalmarkt)rente.

- 19** De ISDA onderzoekt op halfjaarlijkse basis de omvang van de markt voor kredietderivaten. ISDA staat voor 'International Swaps and Derivative Association'; dit is de grootste beroepsvereniging voor handelaren in derivaten, waaronder kredietderivaten. Uit het onderzoek per jaareinde 2009 blijkt dat de totale ('over-the-counter')markt voor kredietderivaten, gemeten in de uitstaande nominale waarde, gedurende 2009 is gedaald met 21%. Op basis van data aangeleverd door 57 ondernemingen uit de gehele wereld constateren zij dat de totale nominale waarde van uitstaande kredietderivaten per jaareinde 2009 \$ 31,2 biljoen was, terwijl dit per jaareinde 2008 nog \$ 38,6 biljoen was (bron: <http://www.isda.org/statistics>).
- 20** Zie voor de 'netting' bepalingen IAS 32.42-50.
- 21** Zie voor een nadere analyse: Bout et al. (2010).
- 22** Zie hiervoor IFRS 7.44G.
- 23** De percentages voor 2008 zijn vergelijkbaar met de percentages zoals weergegeven in het onderzoek door Bout et al. (2010). Het relatieve belang van de level 2-categorie is echter, met name bij de financiële verplichtingen, nog groter dan eerder onderzocht door Bout et al. (2010): 90% ten opzichte van 81%. Dit wordt met name veroorzaakt doordat zich in de (aanzienlijk kleinere) populatie van tien financiële instellingen een verzekeraar bevond met relatief veel level 1-instrumenten.
- 24** Voor een inhoudelijke behandeling van dit amendement op IAS 39 verwijzen wij naar Ter Hoeven en Bout (2010).
- 25** Overigens constateren wij dat bij de Engelse Lloyds Banking Group, onderdeel van subpopulatie I, zich een tegengestelde ontwikkeling voordoet. Het balanstotaal van deze bank is gestegen met 153%, oftewel € 700 miljard, voornamelijk als gevolg van de overname van Halifax Bank of Scotland (HBOS) in januari 2009.
- 26** In tabel 6b is de totale waardedaling van derivaten aangehouden voor handelsdoeleinden en derivaten voor hedgingdoeleinden weergegeven. Deze waardedaling is zowel voor derivaten met positieve waarden als voor derivaten met negatieve waarden (afgerond) € 2,8 biljoen. In tabel 3 en 4 is de relatieve omvang van derivaten voor handelsdoeleinden en hedgingdoeleinden

weergegeven ten opzichte van de totale op fair value gewaardeerde financiële activa dan wel verplichtingen.

27 De relatief grote omvang van financiële verplichtingen van level 3 (13%) voor subpopulatie III wordt met name veroorzaakt door Swedbank, overige banken in subpopulatie III hebben slechts (zeer) beperkte level 3-portefeuilles.

28 Voor samenstelling naar categorie financieel instrument (zoals in IAS 39 onderscheiden) verwijzen wij naar tabel 3 en 4.

29 Zie IFRS 7 B1. De IASB geeft in deze alinea aan dat er onderscheid gemaakt moet worden tussen de soorten financiële instrumenten en de geldende IAS 39-waarderingscategorieën.

30 Zie hiervoor de laatste zin van IFRS 7.27B.

31 In de vijf gevallen dat geen toelichting is gegeven omtrent verantwoording van resultaten in het 'other comprehensive income', merken wij op dat hierbij materialiteitsoverwegingen (zie voor bepalingen hieromtrent bijv. IAS 1.31) een rol gespeeld kunnen hebben. In een aantal gevallen zijn de 'beschikbaar voor verkoop'-portefeuilles namelijk klein. Daarnaast is het niet altijd mogelijk

vast te stellen of er 'beschikbaar voor verkoop'-financiële instrumenten voorkomen *binnen* level 3, gezien de vereiste toelichting per soort financieel instrument (en dus niet per IAS 39-categorie).

32 IFRS 7.27B sub c (iii) vereist separate toelichting van aankopen, verkopen, emissies en afwikkelingen (*settlements*) van financiële instrumenten in het level 3-verloopoverzicht. Veelvuldig zijn aankopen en uitgiftes evenals verkopen en afwikkelingen samengevoegd in het verloopoverzicht. Daarnaast worden niet altijd alle categorieën apart genoemd. Er is daarmee niet per definitie sprake van niet voldoen aan toelichtingsvereisten; zo hoeven er bijvoorbeeld geen nieuwe uitgiftes van financiële instrumenten van level 3 te hebben plaatsgevonden in 2009. Dit is echter niet vast te stellen op basis van de gegeven toelichtingen. In 21 gevallen (60% van de populatie) worden niet alle vier categorieën genoemd.

33 Op pagina 347 van de jaarrekening 2009 van Crédit Agricole is het overig deel van het verloopoverzicht opgenomen voor de financiële activa. Hier worden de mutaties weergegeven voor

de 'beschikbaar voor verkoop' financiële activa en de financiële activa waarvoor de fair value-optie is toegepast.

34 Het tegenpartijrisico werd voor en tijdens de kredietcrisis vaak als laag ingeschat, zie voor een analyse hieromtrent bijvoorbeeld de consultatievoorstellen van het Basel Comité (2009). Door waardeontwikkelingen van derivaten ontstaan blootstellingen ten opzichte van de tegenpartijen waarmee derivaten zijn afgesloten. Onder andere door het faillissement van Lehman Brothers is duidelijk geworden dat het tegenpartijrisico een reëel risico is waarmee rekening gehouden dient te worden in de waardering van derivaten. Banken doen dit door middel van afslagen op de balanswaardering.

35 De 'APS CDS' betreffen kredietderivaten die gerelateerd zijn aan het onder de Britse regering geïnitieerde 'Asset Protection Scheme'.

Literatuur

■ Basel Committee (2009), *Consultative document, strengthening the resilience of the banking sector*; zie: <http://www.bis.org/publ/bcbs164.pdf>.

■ Bout, J.L., R.L. ter Hoeven en H.P.A.J. Langendijk (2010), Fair value-accounting, inactieve markten en procycliciteit. Het jaar 2008 verslagen, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 84, no. 1/2 (januari/februari), pp. 5-24.

■ Hoeven, R.L. ter (2006), De waarderingsgrondslag 'fair value' in de jaarrekening. Een aanzet tot conceptuele inkadering, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 80, no. 12 (december), pp. 620-628.

■ Hoeven, R.L. ter en J.L. Bout (2010), Herclassificatie van financiële activa: Aanleiding, inhoud en toepassing van een politiek gedreven IAS 39-amendement, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 84, no. 3 (maart), pp. 133-142.

■ IASB Expert Advisory Panel (EAP) (2008), *Measuring and disclosing the fair value of financial instruments in markets that are no longer active*, IASC Foundation, October 2008.

■ International Accounting Standards Board (IASB) (2009a), *Improving Disclosures about Financial Instruments, Amendments to IFRS 7*, IASC Foundation, March 2009.

■ International Accounting Standards Board (IASB) (2009b), *Exposure Draft ED/2009/5*,

Fair Value Measurement, IASC Foundation, May 2009.

■ International Accounting Standards Board (IASB) (2009c), *IFRS 9 Financial Instruments*, IASC Foundation, November 2009.

■ International Accounting Standards Board (IASB) (2010), *Exposure Draft ED/2010/7, Measurement Uncertainty Analysis, Disclosure for Fair Value Measurements*, IASC Foundation, June 2010.

■ Securities and Exchange Commission (2008), *Report and recommendations pursuant to section 133 of the Emergency Economic Stabilization Act of 2008: Study on mark-to-market accounting*; zie: www.sec.gov/news/studies/2008/marktomarket123008.pdf.

Bijlage 1 Gebruikte onderzoekspopulatie banken zoals opgenomen in de FTSE Eurofirst-300-index

Nummer	Naam	Balanstotaal in € mrd per jaareinde 2009	Land
1	Alpha Bank	70	Griekenland
2	BNP Paribas	2058	Frankrijk
3	Banca Monte Dei Paschi Di Siena	225	Italië
4	Banco Bilbao Vizcaya Argentaria	535	Spanje
5	Banco De Sabadell	83	Spanje
6	Banco Espirito Santo	82	Portugal
7	Banco Popular Esp	129	Spanje
8	Banco Santander S.A.	1111	Spanje
9	Banesto	126	Spanje
10	Barclays	1554	Groot-Brittannië
11	Commerzbank	844	Duitsland
12	Credit Agricole	1557	Frankrijk
13	Danske Bank A/S	416	Denemarken
14	Deutsche Bank	1501	Duitsland
15	Deutsche Postbank	227	Duitsland
16	Dexia	578	België
17	DnB NOR	220	Noorwegen
18	Erste Group Bank	202	Oostenrijk
19	HSBC Hldgs	1642	Groot-Brittannië
20	Intesa-Sanpaolo	625	Italië
21	KBC Group	324	België
22	Lloyds Banking Group	1157	Groot-Brittannië
23	Natixis	449	Frankrijk
24	Natl Bank Of Greece	113	Griekenland
25	Nordea Bank AB	50	Zweden
26	Raiffeisen Intl Bank Hldg	76	Oostenrijk
27	Royal Bank Of Scotland Group	1912	Groot-Brittannië
28	Skand Enskilda Bkn A (SEB)	225	Zweden
29	Soc Generale De France	1024	Frankrijk
30	Standard Chartered	303	Groot-Brittannië
31	Svenska Handelsbnk A	207	Zweden
32	Swedbank AB Series A	175	Zweden
33	UBS AG	904	Zwitserland
34	Unicredito SpA	929	Italië
35	Unione Di Banche Italiane	122	Italië
	Totaal	21.754	